

עיונים לפרשת "ויצא" עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מלאכים עולים ויורדים

שאולי גרינפלד

על עניין חמישי, ואָמרו ויורדים מורה על עניין ששי, ואָמרו והנה ה' נצב עליו מורה על עניין שביעי. נמצא שְׁכַל מילה האמורה במשל זה היא לעניין נוסף בתוך הכללות הנמשלת".

הרמב"ם האריך ללמד שכל מילה בפסוק רומזת למשהו, אך לא ביאר מעבר לכך. בהמשך הספר⁵ כתב הרמב"ם פירוש אחר למילה 'מלאכים':

"ומלאכי הא-להים - הנביאים, אשר בהם נאמר בפירוש 'וישלח מלאך'⁶... וכמה מחוכם אָמרו 'עולים ויורדים' העלייה לפני הירידה, כי אחר העלייה וההגעה למעלות מסוימות בסולם, תהיה הירידה במה שנאצל עליו מן המצוה להנהיג אנשי הארץ למודם, אשר על זה מכנה ירידה".

המלאכים הם הנביאים, שכביכול עולים בסולם כדי לקבל את דבר ה', ולאחר מכן מורידים אלינו את אשר קיבלו.

ובפעם הרביעית והאחרונה⁷, התייחס הרמב"ם רק לתיאור המראה:

"כל הנוסחאות וכל המדרשות מסכימים כי מלאכי א-להים אשר ראה עולים ויורדים היו ארבעה לא יותר, שניים עולים ושניים יורדים, ושהארבעה נפגשו במעלה אחת ממעלות הסולם ונעשו הארבעה בשורה אחת, השניים העולים והשניים היורדים".

כאשר נתבונן באזכורים שהבאנו, נראה שהרמב"ם פירש את הפסוק בשני אופנים שונים:

א. המלאכים הם משל לארבעת המלכויות. ב.

פרשתנו פותחת בחלום של יעקב אבינו:

"ויחלם והנה סֵלָם מַצֵּב ארצה וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי א-להים עולים ויורדים בו"¹.

הרמב"ם התייחס לפסוק זה, בארבע הזדמנויות. הראשונה שבהם, בהלכות יסודי התורה², שם הובא הפסוק כדוגמה לשימוש של הנבואה במשלים:

"הדברים שמודיעים לנביא במראה הנבואה דרך משל מודיעין לו ומיד יחקק בלבו פתרון המשל במראה הנבואה וידע מה הוא, כמו הסולם שראה יעקב אבינו ומלאכים עולים ויורדים בו והוא היה משל למלכויות ושעבודן".

ומקורו בבראשית רבה³:

"והנה מלאכי א-להים עולים שניים ויורדים שניים, אלו שרי ארבע מלכויות ששלטנותן גומרת בהן".

וכן בפתיחה למורה נבוכים⁴, חזר הרמב"ם על כך ביתר פירוט, אך בלי להתייחס לנמשל:

"ודע כי המשלים הנבואיים יש בהם שני דרכים, מהם משלים שְׁכַל מילה שבאותו המשל כוללת עניין, ומהם אשר כל המשל מורה על כל העניין הנמשל [כלומר: לפעמים לכל מילה במשל יש משמעות, ולפעמים רק לעניין הכללי]... והנה לדוגמת הסוג הראשון מן המשלים הנבואיים אָמרו 'והנה סלם מצב ארצה וכו'', הרי אָמרו סלם מורה על עניין מסוים, ואָמרו מצב ארצה מורה על עניין שני, ואָמרו וראשו מגיע השמימה מורה על עניין שלישי, ואָמרו והנה מלאכי א-להים מורה על עניין רביעי, ואָמרו עולים מורה

1	בראשית א, י"ב.	5	א, ט"ו. עמ' ל"א.
2	ז, ג.	6	במדבר כ, ט"ז. ראה שם ברש"י: 'מלאך - זה משה. מכאן שהנביאים קרואים מלאכים'.
3	ס"ח, י"ד.		
4	עמ' י - י"א במהדורת הגאון מהר"י קאפח.	7	ב, י. עמ' קפ"ג.

המלאכים הם הנביאים.

המלאכים הם הנביאים. ומה שגורם להם 'לעלות' ולרדת', הם יסודות האש העולה והארץ [העפר] היורדת. אך ביאור זה תמוה מצד עצמו: שהרי אם כן היו צריכים להופיע רק שני מלאכים, כנגד יסודות האש והעפר, ולא ארבעה!

שוב ראיתי בספר שאלות רבינו חטר בן שלמה⁹ שביאר את דברי הרמב"ם באזכור הרביעי כך:

"אבל מאמר חכמים ז"ל עולים תרי ויורדים תרי [עולים שניים ויורדים שניים] כלומר: המלאכים. כבר ידעת שכל מבצע דבר נקרא מלאך, בין שהוא מן המלאכים הרוחניים או מן הגלגלים או מן היסודות או מן הכחות הטבעיים. **והנה אמרו: 'עולים ויורדים' הכוונה בכך כל חלקי המציאות.** וביחס ליסודות הרי בהם שנים עולים והם האויר והאש, ושנים יורדים והם המים והארץ. וכך בארבע האיכויות המתחייבות מהם בהם שניים עולים והם החום והלחות, ושנים יורדים והם הקור והיובש. וכך הכחות המתפשטות מן הגלגל בהם שניים עולים והם הנפש ההוגה והנפש החיונית כי הנפש [של האדם ובעלי החיים, בשונה מהצמחים והדוממים] נפש אחת, ושניים יורדים והם הנפש הצמחית והנפש של הדומם. וכך בארבעת הכדורים¹⁰ בהם שניים עולים כפי הרשמתן בארבעת היסודות, כי כדור השמש מחזק את האש וכדור הכוכבים הנבוכים מחזק את האויר - נמצא שהם עולים, וכדור הירח מגיע המים וכדור כוכבי השבת מניע את הארץ - נמצא שהם יורדים".

והיינו שארבעת המלאכים כנגד כל חלקי המציאות שהזכיר הרמב"ם, שמתחלקים לשניים עולים ושניים יורדים. וכך הסביר הרב שלמה קרליבך, כפי שמובא בספר למען אחי ורעי¹¹:

"למדתי השבת משהו כל כך עמוק, וזה ממש נגע בי בתוכי. יעקב אבינו חלם על הסולם שהמלאכים עולים ויורדים בו. **הקב"ה מסביר לו: כל דבר בחיים שלך, כל דבר בעולם כולו, תלוי בך. אם אתה עולה אז כל העולם עולה, ואם אתה יורד - העולם יורד"**

וכאן יש מקום לשאול: באזכור הרביעי, הביא הרמב"ם שיעקב אבינו ראה ארבעה מלאכים בשורה אחת, כאשר שניים מהם עולים ושניים מהם יורדים. לכאורה תיאור זה, איננו מתאים לאף אחד משני הפירושים. שהרי אם הכוונה לנביאים, היה צריך להיות שכל אחד מהם עולה ויורד, וכן אם מדובר בארבעת המלכויות, היה צריך להיות שהמלאכים נראים אחד אחרי השני, באופן שכל אחד מראה עלייה וירידה.

באגרות הרמב"ם⁸ מובאת איגרת, שלדעת הרב יצחק שילת שליט"א אינה אלא זיוף, אשר כותבה ניסה לעמוד על כוונת הרמב"ם באזכור הרביעי, ועל היחס חוסר ההתאמה עם מה שביאר הרמב"ם באזכור השני שהכוונה למלאכים. לצורך העניין, כותב האיגרת ייחס קושיה לשואל אלמוני:

"ומה שהקשית ואמרת על פירוש 'עולים ויורדים' בו' כי בחלק הראשון ממאמרנו הנכבד ספר 'מורה הנבוכים' בפרק חמישה עשר ממנו פירשנו אותו על הנביאים, ובחלק השני בפרק עשירי ממנו פירשנו אותו על היסודות".

כותב האיגרת הבין, שארבעת המלאכים שראה יעקב בו זמנית על הסולם, הם משל לארבעת היסודות, כלומר: האש, הרוח, האדמה והמים. אולם הבנה זו נראית בעיני תמוהה: הרמב"ם אמנם מזכיר באותו פרק את ארבעת היסודות, אבל רק כחלק מסדרות נוספות של ארבע: שמש, ירח, כוכבי לכת וכוכבים קבועים [כוכבי שבת], ודומם צומח חי ומדבר. כך שלא מובן מדוע עלינו להניח שארבעת המלאכים הם דוקא כנגד ארבעת היסודות?

כותב האיגרת השיב לקושיה:

"אין לך נביא שעולה אם לא יגבר על החומר שלו [יסוד] האש, או ירד אם לא יגבר על החומר שלו יסוד הארץ. כי באש התשוקה עולה להשיג ובקרירות הארץ ויובשה יורד לנוח במה שהשיג".

והיינו שדברי הרמב"ם משלימים זה את זה:

9 מחכמי תימן. עמ' ר"ז - ר"ח במהדורת הגאון מהר"י קאפח.
10 היינו: השמש הירח כוכבי הלכת וכוכבי השבת.
11 עמ' 34 - 35.

8 מהדורת הרב שילת עמ' תרפ"ג.